

ΕΚΘΕΣΗ ΚΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ «ΣΕΡΡΩΝ»
ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΙΝΟ ΠΟΛΙΤΗ

Τὰ χειρόγραφα «Σερρών», δηλαδή ἐκεῖνα τῆς μονῆς Προδρόμου Σερρῶν καὶ τῆς μονῆς Κοσινίτσας πού βρίσκονται στὴ Σόφια, εἶναι σήμερα πιά στὴ διάθεση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, κατατεθειμένα σὸ ἐκεῖ Ἐρευνητικὸ Κέντρο «Ivan Duǰden».

Ἡ εἶδηση ἔγινε ἀμέσως γνωστὴ ἀπὸ τὰ ποικίλα δημοσιεύματα τοῦ ἡμερήσιου Τύπου. Ἐκεῖνο ὅμως πὺ δὲν ἔγινε γνωστὸ ἦταν ἡ πορεία τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας πὺ εἶχε προηγηθεῖ καὶ οἱ συντελεστὲς τῆς.

Γιὰ τὴν ἐνημέρωση ἀκριβῶς τοῦ ἐπιστημονικοῦ κοινοῦ θεώρησα σκόπιμο νὰ δημοσιευτοῦν τὰ δύο σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ Λίνου Πολίτη, ἐπειδὴ παρέχουν ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες καὶ ἀπόψεις γιὰ τὸ θέμα.

Δημοσιεύονται χωρὶς σχόλια, ὅπως ἀκριβῶς γράφτηκαν. Ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ ἐντοπίσει τὶς συγγένειες καὶ τὶς διαφορὲς μεταξὺ τους.

Ἐπισημαστέα ἡ ἔκθεση τοῦ 1931, ἀπὸ τὸν νεαρὸ τότε Ἐπιμελητὴ πρὸς τὸν Διευθυντὴ τοῦ Τμήματος Χειρογράφων, ἐνημερωτικὸ τὸ Ὑπόμνημα (ἀχρονολόγητο, μὲ τὴ χρονολογία 1974 γραμμὴν μὲ τὸ χέρι τοῦ Λ.Π.), ἀπὸ τὸν ὄρμο πιά Ὁμότιμο Καθηγητὴ πρὸς τὸν συνάδελφο. Κοινὴ καὶ στὰ δύο ἡ ἔγνοια γιὰ τὴν ἐνημέρωση «τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπιστημόνων», ἡ ἔγνοια «νὰ τεθοῦν αὐτὰ [τὰ χειρόγραφα] εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης». Διαφορετικὲς οἱ προσδοκίαι!

ΜΑΡΙΑ Α. ΠΟΛΙΤΗ

*Ἐκθεσις τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῶν Χειρογράφων
περὶ τῶν χφφ. Σερρῶν καὶ Κοσινίτσας*

*Π ρ ὀ ς
τὸν Διευθυντὴν τοῦ Τμήματος τῶν Χειρογράφων τῆς
Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καθηγητὴν κ. Σ. Β. Κουγιάν*

Κ Ὑ ρ ι ε Δ ι ε υ θ υ ν τ ᾶ,

Περαιῶσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος μηνὸς τὴν κατάταξιν καὶ καταλογογράφωσιν τῶν ἐκ Σόφιας τῷ 1923 κομισθέντων χειρογράφων, τὰ ὅποια ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὰς μονὰς τοῦ Τιμίου Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας καὶ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης (ἢ Κοσινίτσας) παρὰ τὴν Δράμαν, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὑπὸ τὴν Ὑμετέραν κρίσιν τὰ κάτωθι συμπεράσματα δυνάμενα ἴσως ν' ἀποβῶσι χρήσιμα ἀπὸ τινος ἀπόψεως.

Ἱστορικόν.

Εἶναι γνωστὸν εἰς Ὑμᾶς ὅτι τῷ 1916/1917, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὑπ' αὐτῶν κατοχῆς τῆς Ἀ. Μακεδονίας, οἱ Βούλγαροι ἐδῆωσαν καὶ τὰς δύο ἀναφερθείσας ἀρχαίας μονάς, συναπεκόμισαν τὰ κειμήλια καὶ τὴν λοιπὴν περιουσίαν αὐτῶν καὶ τὰς ἐγκατέλειψαν ἀπολύτως ἐρήμους. Διὰ τοῦ ἀρθροῦ 126 τῆς ἐν Neuilly (1919) συνθήκης, ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ὑπεχρεώθη ν' ἀναζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Ρουμανίαν πᾶν ἀντικείμενον ἀρχαιολογικῆς, ἱστορικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς ἀξίας ἀφαιρεθὲν ἐκ τῶν ἐδαφῶν τῶν χωρῶν τούτων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Πράγματι δ' ἐν ἔτει 1923 μετέβη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς Σόφιαν ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὁ τότε Ἐφορος τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, νῦν καθηγητῆς κ. Γ. Σωτηρίου καὶ παρέλαβε σημαντικὸν ἀριθμὸν κειμηλίων, χειρογράφων καὶ ἐντύπων βιβλίων. Καὶ τὰ μὲν κειμήλια καὶ ἔντυπα βιβλία ἐφυλάχθησαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ ἀλλαχοῦ, τὰ δὲ χειρόγραφα —περὶ τῶν ὁποίων μέλλει ἐνταῦθα κυρίως νὰ γίνῃ ὁ προσήκων λόγος— κατετέθησαν εἰς τὸ Τμῆμα τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐκτὸς μόνον πέντε (τεσσάρων περγαμηνῶν καὶ ἑνὸς χαρτώου), ἅτινα ὡς περιέχοντα μικρογραφίαν καλῆς βυζαντινῆς τέχνης ἐκρίθη σκοπιμώτερον ν' ἀποτεθῶσιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον (βλ. πρωτόκολλον Ἐπιτροπῆς 31 Ἰουλ. 1923 ὑπογραφόμενον ὑπὸ τῶν κ.κ. Σ. Κουγέα, Κ. Κουρουνιώτη, Σ. Κυριακίδου καὶ Γ. Σωτηρίου).

Ἡ πρώτη φροντίς Ὑμῶν παραλαβόντος τὰ χφφ. ταῦτα ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὸ δυνατὸν ταῦτισμός αὐτῶν πρὸς τὰ ἐκ παλαιῶν καταλόγων γνωστὰ ὡς ἀνήκοντα εἰς τὰς δύο μονάς, ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως κατέστη φανερὸν ὅτι τὰ παραληφθέντα χφφ. πολὺ ἀπέιχον ἀπὸ τοῦ ν' ἀνταποκρίνωνται πρὸς ὀλόκληρον τὸν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀρπαγέντα θησαυρὸν χειρογράφων. Τοῦτο κατεδείχθη πληρέστερον ἐν ἔτει 1927 ὅτε ὁ διαπρεπῆς θεολόγος καὶ συνεργάτης τοῦ Krumbacher καθηγητῆς Α. Ehrhard, ὅστις εἶχε μελετήσῃ τὰ χφφ. τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Κοσινίτσας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐν Σόφια, ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εὐθὺς ὡς ἔμαθεν ὅτι ταῦτα εἶχον κομισθῆ ἐνταῦθα, δὲν ἀνεῦρε πλεῖστα χφφ., ἅτινα εἶχεν ἴδει ἐν Σόφια.

Εἰς τὸν καθηγητὴν Α. Ehrhard πλὴν τῆς διαπιστώσεως ταύτης ὀφείλομεν καὶ πολυτίμους ἄλλας πληροφορίας περὶ τῶν ἐν λόγῳ χφφ., αἵτινες ἀπετέλεσαν βασίμους ἐνδείξεις διὰ τὸν ταῦτισμὸν τινῶν τῶν ἡμετέρων χειρογράφων.

Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν γένει καὶ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κατακρατουμένων εἰσέτι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων μακεδονικῶν χφφ. ὑπεβλήθη ὑφ' Ὑμῶν τὸ ὑπ' ἀριθ. 84/62/16.2.1931 ἔγγραφο πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον καὶ διεβιβάσθη ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν Σόφια πρεσβείαν, χωρὶς μέχρι τοῦδε ν' ἀνακοινωθῇ ἡμῖν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἐνεργείας.

Τὰ ἐκ Σόφιας χειρόγραφα.

Τὰ χειρόγραφα τὰ κομισθέντα ἐκ Σόφιας τῷ 1923 εἶναι ἐν ὄλῳ 259, ἀριθμούμενα κατ' αὐξονταὺς ἀριθμοὺς γραφομένους ἐπὶ εὐμεγέθους ἐπισήματος (ἐτικέττας) μετὰ κυανοῦ περιθωρίου (ὡς αἱ συνήθεις ἐτικέττες τῶν μαθητικῶν τετραδίων), ἐπικολλωμένου ἐπὶ τῆς ράχεως ἐνὸς ἐκάστου κώδικος. Ἀφαιρουμένων τῶν 5 ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ κατατεθέντων (ἀρ. 61, 62, 63, 90, 105) πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἐν τῷ ἡμετέρῳ Τμήματι 254 ἐν ὄλῳ κώδικες. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ ὅμως τούτου δέον ν' ἀφαιρεθῶσιν 7 εἰσέτι ἀριθμοί, ὑπὸ τοὺς ὁποίους εἶχον καταχθῆ μεμονωμένα σπαράγματα (ἀρ. 7, 94-99), ὑπολείπονται δ' οὕτω 247 κώδικες, ὧν οἱ 88 περγαμηνοί, οἱ δ' ὑπόλοιποι 159 χαρτῶοι. Τούτους κατέταξα ὑπὸ τοὺς ἀριθ. Suppl. 396-642 τοῦ Συμπληρωματικοῦ Καταλόγου, ἔθεσα δὲ τὰ σπαράγματα ὑπὸ κοινὸν ἀριθμὸν Suppl. 643 (I-VII). Τὰ χφφ. ταῦτα περιεγράφησαν ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερείᾳ καταβαλλομένης ἰδίως φροντίδος διὰ τὴν ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν τῶν παντοίων σημειωμάτων (βιβλιογραφικῶν, κτητορικῶν κ.ἄ.) καὶ τῶν καλουμένων «ἐνθυμήσεων». Τὴν χρῆσιν τοῦ καταλόγου διευκολύνει ἰδιαίτερος ἐπὶ δελτίων πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Παλαιοὶ κατάλογοι μονῶν.

Ἄλλὰ κυρίως μέριμνά μου κατὰ τὴν καταλογογράφειαν τῶν ἐκ Σόφιας χφφ. ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τοῦ ταυτισμοῦ αὐτῶν πρὸς ὅσα ἦσαν γνωστὰ ἐκ καταλόγων τῶν χφφ. τῶν δύο μονῶν γενομένων πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀρπαγῆς. Οἱ κατάλογοι οὗτοι εἶναι:

α) δ ι ἄ τ ἡ ν μ ο ν ἡ ν Κ ο σ ι ν ῖ τ σ η ς :

Ἄ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, *Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ*. Παράρτημα τοῦ ΙΖ' τόμου τοῦ ἐν Κπόλει Ἑλλην. Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ἐν Κπόλει 1886. — Τὸ β' μέρος ἀφιερῶται εἰς τὴν μονὴν Κοσινίτσης, τὸ δὲ γ' πραγματεύεται εἰδικῶς περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς. Δὲν περιγράφονται ὅλα τὰ χφφ., ἀλλὰ μόνον τὰ χρονολογημένα, τὰ ἀναγράφοντα τὸ ὄνομα τοῦ βιβλιογράφου, τὰ εἰκονογραφημένα, μικρὸς ἀριθμὸς παλιμψήστων καὶ ἄλλα τινὰ ἀξιοσημείωτα.

β) δ ι ἄ τ ἡ ν μ ο ν ἡ ν Π ρ ο δ ρ ὄ μ ο υ Σ ε ρ ρ ῶ ν :

1) Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου*. (Συμβολὴ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ), ἐν *Byzantinische Zeitschrift* 3 (1894) 225-329. — Περὶ τῆς μονῆς ἐν σ. 308-329, περὶ τῆς βιβλιοθήκης δὲ καὶ τῶν χφφ. εἰδικώτερον ἐν σ. 317-325. — Καὶ ὁ Π. Ν. Παπαγεωργίου δὲν ἐπιχειρεῖ συστηματικὴν περιγραφὴν τῶν χφφ. Εἰς τὴν ἀναγραφὴν του περιλαμβάνει μόνον τὰ περγαμηνά, λεπτομερῶς δ' ὅπωςδήποτε περιγράφει μόνον 16 χρονολογημένους κώδικας, ἐνῶ τοὺς ὑπολοίπους (περίπου 80) ἀναφέρει εἰς ὀλιγώτερον τῆς μιᾶς σελίδος ὑπὸ τοὺς γενικοὺς τίτλους των (π.χ.: Μηναιᾶ ἀρ. 85, 86, 87..., Εὐαγγέλια ἀρ. 7, 10, 18... κτλ.).

2) Κατάλογος τῶν χφφ. τῆς παρὰ τὰς Σέρρας ἱερᾶς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. *Νέος Ποιμὴν*, θεολ. περιόδ. ἐκδιδ. κατὰ μῆνα. Παράρτημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας. Ἐν Κπόλει 2 (1920) 193-208, 338-353· 3 (1921) 83-94, 325-334, 459-466, 717-726· 4 (1922) 40-49. — Ὁ κατάλογος οὗτος, περιλαμβάνων μόνον τὰ περγαμηνὰ χφφ., συντάχθη μὲν ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου ἱεροδιδασκάλου (Δημητριάδου) χρηματίσαντος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς καὶ μετὰ ταῦτα ἡγουμένου, ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ Σελευκείας Γερμανοῦ. — Περιγράφονται ἅπαντα τὰ περγαμηνὰ χφφ. κατατασσόμενα συμφώνως πρὸς τὰ μεγέθη αὐτῶν εἰς τρεῖς κατηγορίας: πρώτου μεγέθους (A = 2^ο περίπου), δευτέρου (B = 4^ο περίπου) καὶ τρίτου (Γ = 8^ο περίπου), τὰ χφφ. δ' ἐκάστου μεγέθους ἀριθμοῦνται κεχωρισμένως.

Ὁ αὐτὸς ἱεροδιδάσκαλος Χριστόφορος εἶχε συντάξει καὶ κατάλογον τῶν χαρτῶν χφφ., ὅστις ὅμως δυστυχῶς δὲν ἐδημοσιεύθη, θ' ἀπωλέσθη δὲ ἀσφαλῶς κατὰ τὴν σύλησιν τῆς μονῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐντύπων καταλόγων καὶ περιγραφῶν, σπουδαιόταται ὑπῆρξαν καὶ αἱ πληροφορίες, ἃς παρέσχεν ὁ καθηγ. A. Ehrhard περὶ τῶν χφφ. τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Κοσινίτισης καὶ ἃς οὗτος εἶχεν εἶτε ἐξ ἰδίας μελέτης ἐν Σόφια διαρκούντος τοῦ πολέμου, εἶτε ἐκ πληροφοριῶν μαθητῶν καὶ φίλων μελετησάντων τὰ χφφ. ἐν ταῖς μοναῖς πρὸ τοῦ 1916. Ἰδιαιτέρως πολύτιμοι εἶναι αἱ πληροφορίες αἱ ἀφορῶσαι τὰ χαρτῶα χφφ. τῶν Σερρῶν, τῶν ὁποίων στερούμεθα ἐτέρας περιγραφῆς.

Πάσας τὰς ἐκ τῶν ἀνωτέρω πηγῶν παρεχομένας πληροφορίες ἀπεδελτίωσα χρησιμοποιῶν ἰδιαιτέρον δελτίον δι' ἕκαστον τῶν περιγραφομένων χφφ., ἵνα οὕτω καταστῆ εὐχερεστέρα ἡ ἀναγνώρισις. Δυστυχῶς αἱ περιγραφαὶ τῶν χφφ. ἦσαν ὅλως ἀτελεῖς (παρελείπετο λ.χ. ἡ δήλωσις τῶν διαστάσεων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φύλλων), ἡ ἐργασία δὲ τοῦ ταύτισμοῦ πρὸς τὰ ἡμέτερα χφφ. θὰ ἦτο ἀδύνατος ἢ τοῦλάχιστον δυσχερεστάτη, ἂν μὴ διηκολύνετο αὕτη ἐν τῇ προόδῳ τῆς κατατάξεως τῶν χφφ. ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων, περὶ ὧν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Πλὴν τῆς περιγραφῆς ἐνὸς ἐκάστου τῶν χφφ. αἱ ἀνωτέρω πηγαὶ ἀποτελοῦν σπουδαιότατον βοήθημα διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ κατὰ προσέγγισιν ἀριθμοῦ τῶν ἐν ταῖς μοναῖς περιεχομένων καὶ ἀρπαγέντων χφφ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱκανῶς συμβάλλουν καὶ αἱ δημοσιευθεῖσαι μετὰ τὴν ἀνακωχὴν ἐκθέσεις τῶν τοπικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καταστροφῆς. Αἱ ἐκθέσεις αὗται, δημοσιευθεῖσαι ἅπασαι εἰς τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκδιδόμενον ἐκκλ. περιοδικὸν *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* τόμ. Β' (1918), εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

Π ε ρ ῖ τ ῆ ς μ ο ν ῆ ς Π ρ ο δ ρ ὁ μ ο υ :

Ἐκθεσις ἀπὸ 18 Ὀκτ. 1918 τοῦ Ἐπόπτου Μητροπόλεως Σερρῶν Καμπανίας Διοδώρου πρὸς τὸν Μητροπολίτην Θνίκης Γεννάδιον (σ. 650-653).

Περὶ τῆς μονῆς Κοσινίτσης:

1) Ἐκθεσις ἀπὸ 12 Ὀκτ. 1918 τοῦ Τοποτηρητοῦ Μητροπόλεως Δράμας Θεουπόλεως Γενναδίου πρὸς τὸν Μητροπολίτην Θνίκης Γεννάδιον (σ. 654-656).

2) Χρονολογικὴ ἔκθεσις τῶν μαρτυριῶν τῶν πατέρων τῆς Ἱ. Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης ἐν Παγγαίῳ καὶ τῆς συλήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐκ Δράμας 28 Ὀκτ. 1918, ὑπογραφομένη ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου, ἡγουμένου τῆς Μονῆς. Ἐπισυνάπτεται Κατάλογος ἱερῶν ἀμφίων καὶ σκευῶν καὶ ἁγίων λειψάνων τῶν φυλαττομένων ἐν τῷ σκευοφυλακείῳ τῆς μονῆς (σ. 685-698).

Μνημονευτέοι ἐπίσης καὶ τινες σύντομοι κατάλογοι: Μονῆς Προδρόμου ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι 17 (1923) 97-99, καὶ Κοσινίτσης αὐτ. σ. 306-311, οἵτινες ὁμως εἶναι ἀνακριβεῖς καὶ ἀπολύτως ἀναξιόπιστοι.

Ἄριθμὸς χειρογράφων.

Κατὰ τὸν πρῶτον περιγράφαντα Π. Ν. Παπαγεωργίου τὸ σύνολον τῶν χφφ. τῶν Σερρών ἀνέρχεται εἰς:

	238
ἔξ ὧν: περγαμηνά	96
χάρτινα	142

Τὰ περγαμηνά ὑποδιαιρεῖ εἰς 79 ἀχρονολόγητα καὶ 17 χρονολογημένα (ἐν τῇ περιγραφῇ ὁμως μνημονεῖ μόνον 16). Ἐν τῷ μνημονευθέντι καταλόγῳ τοῦ Χριστοφόρου περιγράφονται ἀντὶ τῶν 96 τοῦ Παπαγεωργίου περγαμηνῶν κώδικες ἐν ὄλῳ:

ἦτοι μεγέθους Α	χφφ. 42
» Β	» 14
» Γ	» 44
Ἐν ὄλῳ	χφφ. 100

Περὶ τῶν χαρτῶν χφφ. τῶν Σερρών καὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν ἔχομεν πολύτιμον πληροφορίαν τοῦ Ehrhard. Διαιροῦνται καὶ αὐτά, ὡς καὶ τὰ περγαμηνά, κατὰ μεγέθη, εἰς δύο ὁμως μόνον κατηγορίας (Α καὶ Β), εἶναι δ' ἐν ὄλῳ:

	161
ἦτοι:	Α 43
	Β 118

Διὰ τοῦ καταλόγου ἄρα τοῦ Χριστοφόρου καὶ τῶν πληροφοριῶν τοῦ καθηγ. Ehrhard τὸ σύνολον τῶν χφφ. τῆς Μονῆς Προδρόμου ἀνέρχεται εἰς:

χφφ. περγαμηνά	100
» χάρτινα	161
Σύνολον	261

Ἐν τῇ ἐκθέσει ἀφ' ἑτέρου τοῦ Ἐπόπτου τῆς Μητροπόλεως Σερρών (= Γερμανοῦ Σελευκείας, Εἰσαγωγικὸν Σημείωμα ἐν Ν. Ποιμένι 2, 194) ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρπαγέντων χφφ. καθορίζεται ὡς ἀκολούθως:

χφφ. Εὐαγγέλια ἐπὶ μεμβράνης (ὧν τὰ δύο μὲ μικρογραφίας)	8
χφφ. ἐπὶ μεμβράνης	95
χφφ. χάρτινα	<u>210</u>
Σύνολον	313

Εἰς τὸν ἀριθμὸν δὲ τοῦτον πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ 6 κώδικες τῆς μονῆς, ὧν οἱ δύο ἀρχαῖοι (καὶ τὸ κτιτορικόν) καὶ οἱ τίτλοι ἰδιοκτησίας (ἔγγραφα τουρκικά;).

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι ἀπίθανον ἢ ἔκθεσις νὰ παρουσιάσῃ τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον, ὡς ἀκριβῆς ἀριθμὸς τοῦ συνόλου τῶν χφφ. ἢ μᾶλλον τοῦ ἀναμφισβητήτου ἐλαχίστου αὐτῶν δέον νὰ ληφθῇ ὁ μὴ δυνάμενος νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ ἀριθμὸς τοῦ Χριστοφόρου - Ehrhard.

Τὰ χφφ. τῆς μονῆς Κ ο σ ι ν ἰ τ σ η ς ἀναβιβάζει ὁ περιγράφας αὐτὰ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς εἰς 430, ἐξ ὧν 8 μόνον σλαβικά (σ. 25α). Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ἰδίου, καθ' ἣν ὡς εἴρηται δὲν περιγράφονται ὅλοι οἱ κώδικες, οὐδὲ κατ' αὐξόντα ἀριθμὸν, ἀλλὰ καθ' ὠρισμένης κατηγορίας, ὁ ἀριθμὸς 376 εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ταξινομήσεως κώδικος, ἀναφέρονται ὅμως καὶ τινες ἀναρίθμητοι. Αἱ μνημονευθεῖσαι ἐκθέσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν δὲν δίδουν δυστυχῶς βασίμους πληροφορίας. Ὁ Θεουπόλεως Γεννάδιος ὁμιλῶν περὶ τῆς δηώσεως τῆς μονῆς ἀναφέρει ὅτι οἱ ἐπελθόντες ἀφήρεσαν «ὀλόκληρον τὴν βιβλιοθήκην περιέχουσαν ἐκτὸς ἄλλων χφφ. καὶ 160 τοιαῦτα ἐπὶ μεμβράνης», εἰς δὲ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον προσθέτει ὀλίγον κατωτέρω καὶ ἐν μεμβράνινον εὐαγγέλιον (ἔ.ά. σ. 655)· ἰδίως ὅμως ὅπως ἀσαφῆς καὶ συγκεχυμένη εἶναι ἢ ἔκθεσις τοῦ ἡγουμένου Νεοφύτου.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἐκέκτητο ἢ μὲν μονὴ τοῦ Προδρόμου 261 τ ο ὕ λ ά χ ι σ τ ο ν χφφ. (100 περγ., 161 χαρτ.), ἢ δὲ μονὴ τῆς Κοσινίτσης 430 (ὧν 160 τοῦλάχιστον περγαμηνά)· τὰ ἀρπαγέντα ἄρα ἐκ τῶν δύο μονῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων χφφ. δὲν ἦσαν ὀλιγώτερα τῶν 691. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος συμφωνεῖ ἄλλως τε κατὰ προσέγγισιν μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ, εἰς ὃν ὑπολογίζει ὁ καθηγητῆς Α. Ehrhard τοὺς ἐκ τῶν δύο μονῶν κώδικας τοὺς ἀποκειμένους ἐν Σόφια κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1918, ὅποτε τοὺς ἐμελέτησεν, ἦτοι:

Περγαμηνοὶ (μετὰ τῶν ἀποσπασμάτων)	230
Χαρτῶοι	<u>450</u>
Σύνολον	680

Ἐντὶ λοιπὸν τῶν 691 ἢ 680 τοῦλάχιστον κωδίκων, ὅσους ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψωσιν οἱ Βούλγαροι, δὲν παρέδωσαν εἰς ἡμᾶς εἰ μὴ 259 μόνον, ἐξ ὧν 247 (+ ἀριθμὸς σπαραγμάτων) εὑρίσκονται νῦν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐν τῷ Τμήματι τῶν Χειρογράφων.

Χαρακτηριστικὰ χειρογράφων.

Τὰ χφφ. ταῦτα φέρουσιν ἅπαντα, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, ἐπικολλημένας

ἐπὶ τῆς ράχεως εὐμεγέθεις ἐτικέττας μετὰ κυανοῦ πλαισίου, ἐπὶ τῶν ὁποίων σημειοῦται ὁ αὐξων ἀριθμὸς ἐκάστου Κώδικος ἀπὸ τοῦ 1-259. Κάτω ὅμως ἀπὸ τὰς ἐτικέττας αὐτὰς ὑπάρχουν, ὡς φαίνεται κατόπιν προσεκτικωτέρας ἐξετάσεως, καὶ ἄλλαι παρόμοιαι. Ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σταχώσεως ἢ ἐπὶ τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ κώδικος γράφεται κατὰ κανόνα (διὰ μελάνης ἢ διὰ κυανῆς μολυβδίδος) ἕτερος ἀριθμὸς, οὗ προτάσσεται συνηθέστατα τὸ βουλγαρικὸν βραχυγραφικὸν σημεῖον *Br* (= *Bp* = *Broj* = ἀριθμὸς), μὴ συμφωνῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐξωτερικῆς ἐτικέττας, *σ υ μ φ ω ν ὦ ν ὄ μ ω ς, ἄ ν ε υ ἔ ξ α ι ρ ἔ σ ε ω ς*, πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς δευτέρας κεκρυμμένης ἐτικέττας, ὡς διεπίστωσα εἰς πλείστους κώδικας, ὧν ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω τὸν ἀριθμὸν αὐτὸν καὶ ὡς εἶμαι ἀπολύτως πεπεισμένος ὅτι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς ὑπολοίπους, εἰς τοὺς ὁποίους, διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς αὐτόν, ἔκρινα περιττὴν τὴν τοιαύτην ἐξακριβῶσιν. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἄλλως εἰ μὴ ὡς ἐξῆς: τὰ ἀρπαγέντα ἐκ τῶν μονῶν χφφ. κομισθέντα εἰς Σόφιαν ἢ ἀλλαχοῦ ἠριθμῆθησαν κατ' αὐξοντα ἀριθμὸν ὅστις ἐτέθη ἐσωτερικῶς καὶ ἔξω ἐπὶ κυανῆς ἐτικέττας. Μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς συνθήκης τοῦ Neuilly καὶ τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑποχρέωσιν τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χφφ., ἢ καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς παραδόσεως αὐτῶν, ἐξηρέθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τινὰ τῶν χφφ., προφανῶς τὰ πολυτιμότερα, καὶ ἐκρατήθησαν παρ' αὐτῶν, ἠριθμῆθησαν δ' ἐκ νέου τὰ ὑπολειφθέντα ἐπὶ τῆς νέας ἐτικέττας. "Ὅτι δ' ἐνταῦθα πρόκειται περὶ προσπαθείας παραπλανήσεως ἀποδεικνύει προσέτι καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις διορθώνεται καὶ ὁ ἔσω τῆς σταχώσεως ἀριθμὸς, ἰδίως ὅπου ἢ διόρθωσις αὕτη εἶναι εὐχερῆς (45-15 κοκ.). Σημαντικὸν εἶναι ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι ὁ καθ. A. Ehrhard τῷ 1918 μελετᾷ ἐν Σόφια τὰ χφφ. μετὰ τοὺς παλαιοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἐτικεττῶν, ὡς δηλοῦν αἱ σημειώσεις, ἃς ἐκράτησε τότε. (Διὰ πλείονας λεπτομερείας βλ. τοὺς ἐν τέλει πίνακας καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις).

Πλὴν τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν, ἐπὶ τῶν κωδίκων σημειοῦνται διὰ χειρὸς βουλγαρικῆς καὶ ἕτερα σημειώματα βουλγαριστί ἢ ἑλληνιστί, ἀφορῶντα εἴτε τὸ περιεχόμενον τοῦ χφ. εἴτε τὸν αἰῶνα εἰς ὃν ἀνήκει κτλ. Μεταξὺ τῶν σημειωμάτων αὐτῶν ἐν ἐπαναλαμβάνεται συχνότατα, ἰδίως εἰς τοὺς περγαμηνοὺς κώδικας, ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σταχώσεως τοῦ τέλους ἢ ἐπὶ τινος τῶν τελευταίων φύλλων. Τὸ σημεῖωμα τοῦτο εἶναι βραχυγραφικὴ σημεῖωσις, παρουσιάζεται δὲ ὑπὸ τὰς ἀκολούθους μορφάς: *M. Sv. Iv.*, *M. C. Iv.*, *C. Iv.*, *C. I.* Εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὡς μοὶ ἀνακοινοῖ εὐγενῶς δι' ἐπιστολῆς του ἀπαντῶν εἰς σχετικὸν ἐρώτημά μου ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Μ. Θ. Λάσκαρις, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου, βραχυγραφικὴ σημεῖωσις διὰ κυριλικῶν χαρακτήρων (= *M. Sv. Iv.* κτλ.) συμπληρουμένη εἰς *Manastir Sveti Ivan* καὶ δηλοῦσα ὅτι οἱ φέροντες τὸ σημεῖωμα κώδικες προέρχονται ἐκ τῆς παρὰ τὰς Σέρρας *μ ο ν ἦ ς τ ο ὕ ἄ γ ἰ ο υ Ἴ ω ἄ ν ο υ*.

Εἰς τινὰ χφφ. ἀντὶ τῶν ἀνωτέρω σημείων γράφεται: *M.K.* ἢ ἀπλῶς *K.*

σημαίνουν, κατ' ἀναλογίαν, Μοναστήριον Κοσινίτσης. Πράγματι δὲ ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων τὰ φέροντα τὸ πρῶτον σημεῖωμα ἀποδεικνύεται ὅτι προέρχονται ἐκ Σερρῶν, τὰ δὲ φέροντα τὸ δεύτερον, ἂν ὄχι ὅτι προέρχονται ἐκ Κοσινίτσης, πάντως ὅτι δὲν προέρχονται ἐκ Σερρῶν.

Ἐνδείξεις πρὸς ταύτισμόν.

Ἡ βουλγαρική αὐτὴ βραχυγραφικὴ δήλωσις θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν ν' ἀποτελέσει βάσιν πρὸς καθορισμὸν τῆς προελεύσεως τῶν κωδίκων (βάσιν ὅμως ὁμολογουμένως ἐπισημνῆ), ἂν μὴ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων καθίστατο εὐχερῆς ὁ καθορισμὸς τῆς προελεύσεως καὶ ὁ ταύτισμὸς πρὸς τοὺς γνωστοὺς ἐκ τῶν καταλόγων κώδικας. Τὴν ἀσφαλεστέραν περὶ τούτου ἀπόδειξιν παρέχει σημεῖωσις διὰ μολυβδίδος ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σταχώσεως τῆς ἀρχῆς τῶν περγαμηνῶν κωδίκων, γεγραμμένη ἀσφαλῶς ὑπὸ χειρὸς Ἑλληνοῦ μοναχοῦ τῆς μονῆς (τοῦ ἰδίου Χριστοφόρου;) καὶ δηλοῦσα τὸ μέγεθος καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦ κώδικος ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χφφ. τῆς μονῆς τῷ συντεταγμένῳ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Δημητριάδου, οἶον Α' 3, β' 8, γ' 44. Οἱ ἀριθμοὶ αὗτοί, ἄνευ ἐξαιρέσεως, συμφωνοῦν πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Χριστοφόρου, τὸ γεγονός δὲ τοῦτο κατέστησεν εὐχερῆ, πλὴν τοῦ καθορισμοῦ τῆς προελεύσεως, καὶ τὸν ἀσφαλῆ ταύτισμὸν τῶν περγαμηνῶν κωδίκων τῶν Σερρῶν.

Διὰ τὰ χαρτῶα χφφ. τὸ πρᾶγμα ἦτο δυσχερέστερον. Ἐλλείπειν ἢ σημεῖωσις αὐτῆ, ἐκτὸς δὲ τούτου ἐστερούμεθα καὶ λεπτομεροῦς καταλόγου, εἶχομεν δὲ ὡς ὀδηγὸν (διὰ τὰ χφφ. τῶν Σερρῶν) μόνον τὰς πληροφορίες τοῦ καθηγητοῦ Ehrhard. Εὐτυχῶς ὅμως, σὺν τῇ προόδῳ τῆς ἐργασίας, παρετήρησα ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν χφφ., τὰ τε περγαμηνὰ καὶ τὰ χαρτῶα, ἔφερον ἐπὶ τῆς ράχεως, συνήθως μὲν διαφαινομένας ὑπὸ τὰς βουλγαρικές, δύο τετραγώνους μικρὰς λευκὰς ἐτικέττας, ἃν ἢ μία εἶχε κολληθῆ ἐπὶ τῆς ἄλλης μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τὴν καλύψῃ. Σπανίως ἀμφότεραι αἱ ἐτικέττες ἐσώζοντο ἀκέραιαι, συνήθως ὑπελείπετο μόνον ἢ ἐσωτερική, ἄλλοτε διεκρίνοντο ἴχνη μόνον, συνηθέστατα δὲ εἶχον ἀμφότεραι καλυφθῆ ἀπὸ τὰς κυανᾶς βουλγαρικές. Καὶ αἱ δύο λευκαὶ ἐτικέττες ἔφερον ἀριθμοὺς, ἀλλὰ τῆς ἐξωτερικῆς ὁ ἀριθμὸς ἦτο συνήθως ἐξίτηλος καὶ δυσδιάκριτος, ἐνῶ τούναντίον τῆς ἐσωτερικῆς εἶχε γραφῆ δι' ἐντονωτάτης μελάνης ὑπὸ καλλιγραφικῆς χειρὸς. Ἐπὶ τῶν ἐτικεττῶν τούτων ἀπεδείχθη πλέον ἢ ἀσφαλῶς ὅτι εἶχον γραφῆ οἱ ἀριθμοὶ τῆς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προδρόμου κατατάξεως τῶν κωδίκων, καὶ δὴ: ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐτικέττας ἐγράφετο ὁ ἀριθμὸς τῆς κατατάξεως τοῦ Χριστοφόρου (σπανίως προτασσομένου τοῦ δηλοῦντος τὸ μέγεθος γράμματος), ἐπὶ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ὁ ἀριθμὸς τοῦ Παπαγεωργίου. Αἱ ἐπὶ τῆς ράχεως λοιπὸν λευκαὶ ἐτικέττες ἢ καὶ τὰ ἴχνη αὐτῶν ἀποτελοῦν ἀσφαλέστατον τεκμήριον πρὸς ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς προελεύσεως τοῦλάχιστον τῶν κωδίκων χφφ. φέρον τοιαύτας ἐτικέττας προέρχεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας.

Πλὴν τῶν ἀναμφισβητήτων τούτων ἐνδείξεων, οἱ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου προερχόμενοι κώδικες παρουσιάζουσι καὶ τινὰ ἄλλα ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά, ἅτινα εἰς περίπτωσιν ἐλλείψεως τῶν ἀνωτέρω ἐνδείξεων δυνατὸν ν' ἀποτελέσωσι τεκμήρια περὶ τῆς ἐκ Σερρών προελεύσεως. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα εἶναι τ' ἀκόλουθα:

- 1) ἡ νεωτέρα ἡμιδερματίνη στάχωσις τῆς μονῆς μετὰ χρυσῶν ἐπὶ τῆς ράχεως κοσμημάτων,
- 2) καρδιάσχημοι ἢ κρινόσχημοι μετάλλινοι γόμφοι παλαιᾶς σταχώσεως,
- 3) ἔντυποι παραστάσεις σταχώσεως (Τέσσαρες Εὐαγγελισταί, Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα κ.ἄ.),
- 4) λιναὶ λωρίδες συγκρατοῦσαι κατεστραμμένην στάχωσιν,
- 5) παράφυλλον περγαμηνὸν ἐκ μουσικοῦ κώδικος ΙΔ' αἰῶνος γραφῆς εὐμεγέθους.

Σημαντικὸν ἐπίσης στοιχεῖον πρὸς καθορισμὸν τῆς προελεύσεως ἀποτελεῖ ἡ ἀρίθμησις τῶν φύλλων. Εἰς ἅπαντα τὰ ἐκ Σόφιας κομισθέντα χφφ. ἔχουσιν ἀριθμηθῆ τὰ φύλλα ὑπὸ χειρὸς βουλγαρικῆς, ἀμελέστερον μὲν διὰ κυανῆς μολυβδίδος καὶ κατὰ διαστήματα 10, 50 ἢ 100 φφ. εἰς τὰ χάρτινα καὶ τὰ μεταγενέστερα, ἐπιμελέστερον δὲ διὰ μελάνης εἰς τὰ περγαμηνά. Τὰ περγαμηνά ὅμως τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς μονῆς Προδρόμου φέρουσι καὶ ἄλλην ἀρίθμησιν τῶν φφ. διὰ μολυβδίδος ἐν τῇ κάτω ὡς πρὸς τὴν ράχιν, γραφεῖσαν ἀσφαλῶς πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀρπαγῆς, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς σημειούσης τὸν ἀριθμὸν τοῦ Χριστοφόρου. Ἡ ἀρίθμησις αὕτη τῶν φύλλων ὑποπίπτει δυστυχῶς συχνὰ εἰς σφάλματα, εἶναι ὅμως παρ' ὅλα ταῦτα πολύτιμος καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι πολλάκις μᾶς ὑποδεικνύει καὶ μᾶς ἀποδεικνύει γενομένας ἀφαιρέσεις φύλλων.

Περιττὸν νὰ προστεθῆ ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἐξωτερικῶν ἐνδείξεων καὶ τεκμηρίων σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἐσωτερικὰ, ἧτοι πρὸ παντὸς τὰ κτητορικὰ σημειώματα.

*

Συμπεράσματα.

Στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἐκτεθεισῶν βάσεων ἔφθασα εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ κατατεθειμένων χειρογράφων ἐκ Σόφιας.

Ἐκ τῶν 247 κωδίκων:

προέρχονται ἐκ:	Ἀριθμός	ἤτοι	Περγ.	Χάρτ.
Σερρῶν	210		78	132
Σερρῶν;;	7		—	7
Κοσινίτσης	4		3	1
Κοσινίτσης;;	5		1	4
; ;	21		6	15
Σύνολον	247		88	159

Χειρόγραφα Σερρῶν περγαμηνά.

Τὰ 78 ἐκ Σερρῶν προερχόμενα περγαμηνά χφφ. ἐταυτίσθησαν ἅπαντα πρὸς τὰ περιγραφόμενα ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Χριστοφόρου Δημητριάδου (*N. Ποιμὴν* τ. 2-4). Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῶσι 4 εἰσέτι ἐκ τῶν ἀποκειμένων ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ (τὸ πέμπτον εἶναι χάρτινον, προέρχεται ὅμως καὶ τοῦτο ἐκ Σερρῶν), ἐπεστράφησαν δηλαδὴ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων 82 περγαμηνά χφφ. ἐκ Σερρῶν, ἀντὶ τῶν 100 περιγραφομένων ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου, καὶ ἐκρατήθησαν 18, τὰ κάτωθι:

1) A 2 (*N. Ποιμὴν* 2, 196-198) = Παπαγ. ἀρ. 10 (*Byz. Z.* 3, 325.9). Τέσσαρα Εὐαγγέλια μεθ' ὑπομνημάτων. IA' αἰ. Ἐν τέλει Στίχοι ἱκετήριον Μαρίας Παλαιολογίνης.

2) A 9 (*N. Ποιμὴν* 2, 201-202). Λόγοι Γρηγορίου Θεολόγου. IA' αἰ. (ὁ Χριστόφορος: 1006, ὅπερ ἴσως σφάλμα ἐκ συγχύσεως πρὸς A 29 = Suppl. 544. Ὁ Ehrhard δὲν μνημονεύει χρονολογίαν).

3) A 14 (αὐτ. 2, 339-340). Λόγοι Γρηγορίου Θεολόγου. IA' αἰ.

4) A 30 (αὐτ. 3, 88-93, 325-326). Λόγοι Πατέρων (Πανηγυρικόν). IB'-IG' αἰ.

5) A 31 (αὐτ. 3, 326-327). Βίοι ἁγίων Σεπτεμβρίου (Μεταφραστής). IA' αἰ.

6) A 41 (αὐτ. 3, 463). Συλλογὴ λόγων, ἐπιστολῶν κτλ. IA'-IB' αἰ.

7) B 9 (αὐτ. 3, 717). Νομοκάνων Φωτίου.

8) Γ 10 (αὐτ. 3, 722). 4 Εὐαγγέλια. Εἰκόνες Μάρκου, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου. Ἔτους 1200;

9) Γ 14 (αὐτ. 3, 723). 4 Εὐαγγέλια. ID' αἰ.;

10) Γ 17 (αὐτ. 3, 724). Ὁμοίως. IG' αἰ.;

11) Γ 20 (αὐτ. 3, 725). Εὐαγγελιστάριον, διὰ μεγαλογραμμάτου ρυθμοῦ. Θ'-I' αἰ.

12) Γ 23 (αὐτ. 3, 726). Πράξεις καὶ Ἐπιστολαὶ Ἀποστόλων. I' αἰ.;

13) Γ 26 (αὐτ. 4, 41). Λόγοι Γρηγορίου Θεολόγου.

14) Γ 29 (αὐτ. 4, 44). Συλλογὴ Ἐπιστολῶν. Κῶδιξ πολυμειγῆς. IG' αἰ.

15) Γ 30 (αὐτ. 4, 45). Πολυμειγῆς. Ἔτους 1305. Βιβλιογράφος Θεόδωρος

Ἁγιοπετρίτης.

16) Γ 31 (αὐτ. 4, 46). Πολυμειγῆς ἀσκητικοῦ περιεχομένου. Ἐφραίμ τοῦ Σύρου Λόγοι κ.ἄ.

17) Γ 32 (αὐτ. 4, 47). Ἐπιστολαὶ κανονικαὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου.

18) Γ 33 (αὐτ. 4, 48). Ἐκλογαί: florilegium (Μαξίμου;) εἰς 77 κεφάλαια.

Χάρτινα.

Τῶν 132 χαρτῶν χφφ. τῶν Σερρῶν ἐβεβαιώθη ἡ προέλευσις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ράχεως ἐτικεττῶν τῆς μονῆς. Ἐκ τούτων τὰ 41 μόνον κατωρθώθη νὰ ταῦτισθῶσι πρὸς χφφ. τοῦ καταλόγου τοῦ Χριστοφόρου, γνωστὰ μόνον ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ καθηγητοῦ Ehrhard, τὰ κάτωθι:

A	1	<u>2</u>	<u>3</u>	4	<u>5</u>	[[9]]	10	<u>11</u>	12	ἢ 13	<u>18</u>	<u>19</u>	<u>22</u>	<u>23</u>	<u>30</u>
<u>31</u>	<u>32</u>	<u>33</u>	<u>34</u>												
B	1	<u>2</u>	<u>3</u>	4	<u>5</u>	<u>7</u>	11	<u>16</u>	<u>17</u>	<u>21</u>	<u>23</u>	24	25	[[26]]	32
38	<u>46</u>	58	64	92	95	104									

Σημειωτέον ὅτι ἡ ταῦτισις εἰς τὰ χαρτῶα χφφ. δὲν εἶναι πάντοτε ἀπολύτως ἀσφαλῆς, ὡς εἰς τὰ περγαμηνά. Μόνον περὶ 20 ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμῶν δὲν δύναται νὰ γεννηθῇ ἀμφισβήτησις, εἶναι δ' οὗτοι οἱ ἀνωτέρω ὑπογραμμιζόμενοι.

Τὰ χαρτῶα χφφ. τῶν Σερρῶν, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ καθηγητοῦ Ehrhard, ἦσαν ἐν ὄλῳ, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, 161, ἐξ ὧν 43 μεγέθους A καὶ 118 μεγέθους B, μὴ ὑπάρχοντος τρίτου μεγέθους.

Τὰ 7 χάρτινα χφφ., ἅτινα μετὰ δισταγμοῦ ὑποθέτομεν ὅτι προέρχονται ἐκ Σερρῶν, στεροῦνται ἀσφαλῶν τεκμηρίων διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς προελεύσεώς των, εἶναι ὅμως λίαν πιθανόν, ἐκ τινων ἄλλων ἐνδείξεων, ν' ἀνήκον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου.

Χειρόγραφα Κοσινίτης.

Ἐναντι τοῦ μεγάλου ὀπωσδήποτε ἀριθμοῦ τῶν βεβαιωμένων ἐκ Σερρῶν χφφ., προξενεῖ κατάπληξιν ὁ λίαν περιωρισμένος ἀριθμὸς τῶν χφφ. τῆς μονῆς Κοσινίτης. Ἐκ τῶν 430 κωδίκων, οὓς περιεῖχεν ἡ μονὴ (βλ. ἀνωτέρω), δὲν ἀνευρέθησαν καὶ δὲν ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἀσφαλῶς προερχόμενοι ἐκ Κοσινίτης εἰ μὴ μόνον τέσσαρες, τρεῖς περγαμηνοὶ καὶ εἷς χαρτῶος. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ οἱ πέντε κώδικες, οἱ σημειούμενοι ἐν τῷ πίνακι ὡς πιθανῶς ἀνήκοντες εἰς τὴν μονὴν Κοσινίτης, μόνον ἀμυδρὰς περὶ τῆς πιθανότητος τῆς προελεύσεώς των ἐνδείξεις παρέχουν (κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ βουλγαρικὸν βραχυγραφικὸν σημείωμα *M.K.* ἢ *K.*), ὥστε θὰ πρέπη μᾶλλον νὰ προστεθῶσιν εἰς τοὺς 21, ὧν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω τὴν προέλευσιν.

Τὰ 4 βεβαιωμένα ἐκ Κοσινίτης χφφ. εἶναι τ' ἀκόλουθα:

1) Κοσινίτης ἀρ. 280 (Κεραμεὺς ἔ.ἄ. σ. 37). Ἀνδρέας Σαλός. Ἔτους

1296. Βιβλιογράφος Πατίσιος. Περγ.

2) άρ. 368 (αὐτ. σ. 41). Σπάραγμα άγιογραφικοῦ άποκρύφου κώδικος έκ 51 φφ. ΙΑ' αί. Περγ.

3) άρ. 369. Σπάραγμα άγιογραφικοῦ κώδικος έκ 58 φφ. ΙΑ' αί. Περγ. Δέν περιγράφεται ὑπό τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως. 'Ο ταύτισμός έκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ehrhard.

4) άρ. 374 (αὐτ. σ. 31). 'Ακέφαλος πραγματεία κατά Λατίνων εἰς δημῶδη. Ἔτους 1621. Χάρτ.

Οἱ κώδικες οὔτοι δέν εἶναι βεβαίως οἱ πολυτιμότεροι τῆς πλουσιωτάτης μονῆς. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως (ιδίως έν σσ. 26-27) περιγράφονται πλεῖστοι κώδικες πολυτιμότετοι μετά εἰκονογραφιῶν καί κοσμημάτων, σπουδαιότατοι, ὡς δύναται νά εἰκάσῃ τις, διά τήν ιστορίαν τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Τί απέγιναν οἱ κώδικες οὔτοι; Γνωρίζομεν ὅτι τῷ 1931 ένεφανίσθησαν εἰς γερμανικόν άρχαιοπωλικόν κατάστημα (Antiquariat Joseph Baer u. Co έν Frankfurt a. M.) καί έπωλοῦντο χφφ. τινά, ἄτινα άνεγνωρίσθησαν ὅτι προήρχοντο έκ Κοσινίτης (βλ. P. Maas έν *Byz.-Ngr. Jahrbücher* 2 (1921) 219. 'Ο Maas κατώρθωσε ν' άναγνωρίσῃ τά έξῆς χφφ. τῆς Κοσινίτης: άρ. 32, Κερ. σ. 37· άρ. 112, αὐτ. σ. 27, 28, 31· άρ. 124, αὐτ. σ. 38, 39· καί άρ. 375, αὐτ. σ. 39). Κατά τās πληροφορίας τοῦ άρχαιοπώλου τά χφφ. ἠγοράσθησαν παρ' ιδιώτου, ὅστις, ὡς ισχυρίζεται, τά εἶχεν άγοράσει νομίμως έν Τουρκία ἤδη πρό τοῦ παγκοσμίου πολέμου, ἤ, ὡς άνεκοίνωσεν ὁ αὐτός άρχαιοπώλης πρός τόν καθηγ. Ν. Α. Βέην (*Byz.-Ngr. Jhrb.* 5 (1926) 198 σημ.) πρό τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, δέν εἶναι ὅμως άπίθανον ν' άπεκτήθησαν ταῦτα καί μετά τήν άρπαγήν τοῦ 1917.

Τὸ ζήτημα τῶν χφφ. τῆς Κοσινίτης δέν εἶναι άπλοῦν. Ἄν διά τά χφφ. τῶν Σερρών τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τά έλλείποντα έκρατήθησαν ὑπό τῶν Βουλγάρων, τὸ γεγονός ὅτι ὁ αριθμός τῶν έπιστραφέντων χφφ. τῆς Κοσινίτης εἶναι μηδαμινός δέν στερεῖται ιδιαιτέρας σημασίας.

Ἐπί κεφαλῆς τῶν Βουλγάρων τῶν άφαιρεσάντων τά χφφ. έκ τῆς μονῆς Κοσινίτης τόν Μάρτιον τοῦ 1917 ἤτο Τσέχος τις, αὐστριακός ὑπήκοος, Βλαδίμηρος Σίς (Siš;), ὅστις καί έβοήθησε τόν καθηγ. Ehrhard εἰς τήν μελέτην τῶν χφφ. έν Σόφια. 'Ο Σίς οὔτος συνέλεγε χφφ. έν Ἄνατολῇ, εἶχε δέ συγκεντρώσει, ὡς άνεκοίνωσεν εἰς τόν καθηγητήν Ehrhard, σημαντικόν αριθμόν. Θεωρῶ λοιπόν πιθανόν ὅτι ὁ Σίς δέν παρέδωσεν εἰς τοὺς Βουλγάρους εἰ μὴ ὀλίγιστα χφφ. τῆς Κοσινίτης, έκράτησε δέ ὁ ἴδιος τά πλεῖστα πλουτίζων οὔτω τήν συλλογήν του, καί ὅτι κατ' άκολουθίαν τά χφφ. τῆς Κοσινίτης θά πρέπη ἴσως ν' άναζητηθῶσιν έξω τῆς Βουλγαρίας καί πιθανῶς μεταξὺ τῶν νέων προσκτημάτων τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἄμερικῆς ἢ τῶν ιδιωτικῶν συλλογῶν.

Βλάβαι χειρογράφων.

Τά παραδοθέντα χφφ. δέν άπεδόθησαν ἄθικτα. Ἐλλείπουσι πολλαχοῦ φύλλα

ἢ καὶ εἰκόνες, ἡ δὲ ἀφαίρεσις αὕτη δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε πρὸ τοῦ νὰ περιέλθωσιν οἱ κώδικες εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων. Οὕτω:

1) Ἐν κώδικι Suppl. 513 (= Σερρών Α 5) ἐλλείπουσι τὰ δύο ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου μνημονευόμενα παράφυλλα ἐξ ἀρχαιοτέρου Εὐαγγελίου διὰ ρυθμοῦ μεγαλογραμμάτου, ἴσως δὲ καὶ τὸ πρῶτον φύλλον τοῦ χφ.

2) Ἐν κώδικι Suppl. 522 (= Σερρών Α 35) ἀφηρέθησαν 4 ἢ 8 φύλλα μετὰ τὸ φ. 69. Ὅτι ἡ ἀφαίρεσις δὲν εἶναι παλαιὰ πιστοποιεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὑφίσταται χάσμα ἀκριβῶς τόσων φφ. εἰς τὴν παλαιότεραν ἀρίθμησιν τῶν φφ. τῆς μονῆς.

3) Ἐν Suppl. 527 (= Σερρών Α 28) ἔχει ἀποσχισθῆ ἐκ τοῦ τέλους παράφυλλον Π. Διαθήκης μετὰ σηματοφώνων, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ ὑπολειπομένου τεμαχίου φαίνεται ὅτι ἦτο γραμμένον διὰ μεγαλογραμμάτου ρυθμοῦ Θ'-Ι' αἰ.

4) Ἐκ τοῦ κώδικος Suppl. 538 (= Σερρών Α 20) ἐλλείπει ὁλόκληρος λόγος περὶ εἰκονομάχων ἀναφερόμενος ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Χριστοφόρου. Ἀφηρέθη;

5) Ἐν κώδικι Suppl. 539 (= Σερρών Α 22) ἔχουσιν ἀφαιρεθῆ τὰ παράφυλλα (ἀπόσπασμα λόγων Χρυσοστόμου).

6) Ὁμοίως ἐκ τοῦ κώδ. Suppl. 547 (= Σερρών Α 26) ἔχει ἀφαιρεθῆ τὸ ἐν ἀρχῇ παράφυλλον, ἀπόσπασμα ἐξ Εὐαγγελίου «διὰ κεφαλαίων γραμμάτων καὶ ἀρχαιοτάτου» ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου.

7) Τέσσαρα ὅλα παράφυλλα περγ. ἔκ τινος συγγράμματος περὶ μουσικῆς (;) ἔχουσιν ἀφαιρεθῆ καὶ ἐκ τοῦ κώδικος Suppl. 551 (= Σερρών Α 8).

8) Ἐν κώδ. Suppl. 554 (= Σερρών Α 13) ἔχουσιν ἀφαιρεθῆ δύο περγ. παράφυλλα περιέχοντα λόγον τινὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον τοῦ Μωϋσέως.

9) Ὑποπτα φαίνονται ἐπίσης χάσματα φύλλων τινῶν ἐν τῷ πολυτίμῳ κώδικι τοῦ πατρικίου Σαμωνᾶ (Suppl. 641 = Σερρών Α 1), ἰδίως διότι ὑπάρχουν ἀντίστοιχα χάσματα εἰς τὴν παλαιότεραν ἀρίθμησιν τῶν φύλλων.

10) Μεγαλυτέραν σημασίαν ἔχει ἡ ἀφαίρεσις εἰκονογραφιῶν. Καὶ διὰ μὲν τὸν κώδικα Suppl. 535 (= Σερρών Α 34) τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀμφίβολον. Διότι ἀναφέρει μὲν ὁ κατάλογος τοῦ Χριστοφόρου 5 εἰκόνας ἄνευ ἄλλης τινὸς πληροφορίας, ἐνῶ ὁ κώδιξ φέρει μόνον δύο παραστάσεις ἐπὶ ἐνὸς φύλλου, ἀλλ' οὐδαμοῦ διακρίνεται ἐν τῷ κώδικι χάσμα προερχόμενον ἐξ ἀποκοπῆς φύλλου. Τοῦναντίον ἐν κώδ. 552 (= Σερρών Α 3, Εὐαγγελιστάριον) δὲν ὑπάρχει ἡ παρὰ τοῦ Χριστοφόρου μνημονευομένη «λαμπρὰ εἰκὼν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου», ἐπιτείνει δὲ τὴν ὑποψίαν τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς, εἰς τὴν ὁποίαν τίθεται ἐν τοῖς Εὐαγγελισταρίοις ἡ εἰκὼν τοῦ Μάρκου, ἡ παλαιότερα ἀρίθμησις τῶν φφ. κάμνει ἄλλα ἐνὸς φύλλου (φ. 85-87), ἐνῶ ἡ βουλγαρικὴ ἀρίθμησις τῶν φφ. ἐξακολουθεῖ κανονικῶς (φ. 85-86).

Αἱ ἀφαίρεσις αὗται τῶν φφ., αἵτινες, σημειωτέον, εἶναι μόνον ὅσαι ὑπῆρξε δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῶσιν, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μὴ ἐγένοντο ἅπασαι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἢ, καὶ ἂν ἐγένοντο, νὰ μὴ ἐσκόπουν τὸν σφετερισμόν, ἀλλὰ νὰ ὑψηγορεύθησαν ἐκ λόγων βελτίονος ἐπιστημονικῆς κατατάξεως. Οὕτω μεταξὺ

τῶν σπαραγμάτων (Suppl. 643) ὑπάρχουν τινὰ παράφυλλα καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἐταῦτισα πρὸς ἀφαιρεθέντα φύλλα ἐξ ὠρισμένων κωδίκων. Ἡ προτίμησις τῶν παραφύλλων τοῦ μεγαλογραμμάτου ρυθμοῦ τοῦ Θ'-Ι' αἰῶνος δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον κέκτηται διὰ σλάβον ἐπιστήμονα ἢ γραφῆ αὐτῆ, ἀπὸ τῆς ὁποίας προῆλθεν ἡ κυριλλική, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ἢ ἀφαίρεσις νὰ ἐγένετο πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συγκεντρώσεως ἐπὶ τὸ αὐτὸ δειγμάτων τῆς τοιαύτης γραφῆς. Περιττὸν ὅμως, βεβαίως, νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ τοιαύτη, ἔστω καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἐπιστημονικῶν σκοπῶν, ἀποψίλωσις πολυτίμων κωδίκων ἐπιφέρει τὸναντίον βλάβην χειρίστην εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ προκαλεῖ τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν.

"Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι ἡ ἀφαίρεσις δὲν ἐγένετο εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ὑπὸ χειρὸς ἀδαοῦς μὲ τὴν ἐλπίδα ὑλικῆς ὠφελείας. "Ἀπαντα τὰ ἐκ Σόφιας χφφ. φέρουσι σημειώσεις διὰ μολυβδίδος κυανῆς εἴτε διὰ μελάνης, διὰ τῆς αὐτῆς ἀπάσας χειρὸς, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ὅτι ἐμελετήθησαν ταῦτα ὑπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μελετητοῦ. Αἱ σημειώσεις εἶναι βουλγαρικάι, συνηθέστεραι ὅμως εἶναι αἱ ἑλληνικαὶ ἢ λατινικαὶ. Ὁ μελετήσας τὰ χφφ. Βούλγαρος (; ὁ Siš;) εἶναι ἐπιστήμων κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς καὶ γνώστης τῆς Παλαιογραφίας. Αἱ ἑλληνικαὶ σημειώσεις (ἀφορῶσαι κυρίως τὸ περιεχόμενον) εἶναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἄψογοι, ὁ δὲ μελετητῆς ἀποδίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τετραδίων, χρονολογεῖ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐστόχως, τοὺς κώδικας, προσέχει δὲ τὰ ὑδάτινα σημεῖα τῶν χαρτῶν χφφ. Ὁ ἴδιος ἀριθμεῖ καὶ τὰ φύλλα.

*

Ἐποβάλλων πρὸς Ὑμᾶς, Κύριε Διευθυντά, τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματά μου ἐκ τῆς κατατάξεως τῶν χφφ. Σερρῶν καὶ Κοσινίτσας, ἐπαφίεμαι εἰς τὴν Ὑμετέραν κρίσιν διὰ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν καθ' ὃν τρόπον ἠθέλατε νομίσει λυσιτελέστερον, εἴτε πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐπιστροφή τῶν μὴ ἀποδοθέντων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων χφφ., εἴτε πρὸς πληροφορίαν τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπιστημόνων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 7 Ἰουλίου 1931

Ὁ Ἐπιμελητῆς τοῦ Τμήματος τῶν Χειρογράφων
τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

Π Ι Ν Α Ξ Ι.

«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.	«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.	«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.	«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.
1	1	641	44	76	536	87	152	496	130	417	642
2	3	535	45	78	533	88	158	520	131	131	501
3	6	534	46	81	525	89	161	510	132	132	503
4	8	543	47	83	532	90	170	B.M.	133	420	463
5	9	526	48	84	529	91	174	502	134	421	464
6	10	545	49	86	530	92	181	419	135	423	482
7	273	643/I	50	92	528	93	195	473	136	425	480
8	66	504	51	94	531	94	202	643/II	137	428	638
9	68	506	52	106	516	95	204	643/III	138	138	474
10	23	505	53	109	414	96	211	643/IV	139	432	468
11	24	546	54	110	518	97	214	643/V	140	434	483
12	25	549	55	116	485	98	244	643/VI	141	439	490
13	26	547	56	117	491	99	255	643/VII	142	442	500
14	28	544	57	118	488	100	419	636	143	443	606
15	29	548	58	123	608	101	222	410	144	445	607
16	30	553	59	125	493	102	102	481	145	446	622
17	31	555	60	126	415	103	103	472	146	451	612
18	32	556	61	127	B.M.	104	226	433	147	452	634
19	33	511	62	128	B.M.	105	227	B.M.	148	453	605
20	35	542	63	129	B.M.	106	228	416	149	454	444
21	36	554	64	130	565	107	232	637	150	455	406
22	69	563	65	131	492	108	402	475	151	456	401
23	39	564	66	132	489	109	230	462	152	457	611
24	40	523	67	133	486	110	478	470	153	458	618
25	41	539	68	134	514	111	235	461	154	460	408
26	42	538	69	135	508	112	284	484	155	461	426
27	44	537	70	136	519	113	286	466	156	464	432
28	45	527	71	137	603	114	295	471	157	465	428
29	46	550	72	139	495	115	296	476	158	467	417
30	47	558	73	184	566	116	297	478	159	424	459
31	48	561	74	140	567	117	298	477	160	304	399
32	49	552	75	141	521	118	299	469	161	318	628
33	50	557	76	142	423	119	300	479	162	316	626
34	53	560	77	143	498	120	302	422	163	315	625
35	54	559	78	144	487	121	303	421	164	310	627
36	55	541	79	145	494	122	479	639	165	308	438
37	56	522	80	146	515	123	408	435	166	307	436
38	58	562	81	147	509	124	409	465	167	309	413
39	59	540	82	148	507	125	410	434	168	330	440
40	57	524	83	150	499	126	411	640	169	331	431
41	60	513	84	151	398	127	412	635	170	332	437
42	62	551	85	183	517	128	413	467	171	336	441
43	70	512	86	186	497	129	416	460	172	337	454

«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.	«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.	«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.	«Σερ- ρῶν»	Πα- λαιοί	Suppl.
173	338	442	195	368	583	217	511	614	239	495	604
174	368	451	196	196	402	218	512	600	240	496	616
175	326	411	197	348	403	219	513	597	241	497	623
176	328	430	198	503	400	220	514	581	242	501	613
177	333	429	199	199	409	221	515	446	243	502	570
178	334	439	200	370	575	222	516	452	244	504	632
179	335	424	201	375	620	223	518	598	245	505	633
180	339	425	202	379	405	224	499	631	246	506	584
181	329	443	203	384	610	225	481	621	247	507	585
182	345	418	204	480	571	226	482	447	248	508	569
183	344	427	205	468	595	227	483	450	249	509	586
184	346	396	206	475	582	228	484	449	250	510	593
185	347	397	207	476	572	229	485	457	251	469	420
186	352	619	208	387	624	230	486	453	252	252	588
187	354	609	209	382	574	231	487	456	253	253	589
188	356	629	210	391	596	232	488	448	254	254	590
189	357	568	211	392	576	233	489	455	255	255	591
190	358	615	212	396	575	234	490	458	256	256	592
191	360	412	213	397	577	235	491	599	257	257	587
192	363	404	214	398	580	236	236	445	258	519	579
193	342	407	215	399	578	237	493	630	259	259	601
194	343	594	216	400	602	238	494	617			

Π Ι Ν Α Ξ Ι Ι.

Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.	Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.	Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.	Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.
1	1	641	39	23	564	60	41	513	117	56	491
3	2	535	40	24	523	62	42	551	118	57	488
6	3	534	41	25	539	66	8	504	123	58	608
8	4	543	42	26	538	68	9	506	125	59	493
9	5	526	44	27	537	69	22	563	126	60	415
10	6	545	45	28	527	70	43	512	127	61	B.M.
23	10	505	46	29	550	76	44	536	128	62	B.M.
24	11	546	47	30	558	78	45	533	129	63	B.M.
25	12	549	48	31	561	81	46	525	130	64	565
26	13	547	49	32	552	83	47	532	131	65	492
28	14	544	50	33	557	84	48	529	132	66	489
29	15	548	53	34	560	86	49	530	133	67	486
30	16	553	54	35	559	92	50	528	134	68	514
31	17	555	55	36	541	94	51	531	135	69	508
32	18	556	56	37	522	106	52	516	136	70	519
33	19	511	57	40	524	109	53	414	137	71	603
35	20	542	58	38	562	110	54	518	139	72	495
36	21	554	59	39	540	116	55	485	140	74	567

Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.	Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.	Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.	Πα- λαιοί	Νέοι	Suppl.
141	75	521	310	164	627	408	123	435	485	229	457
142	76	423	315	163	625	409	124	465	486	230	453
143	77	498	316	162	626	410	125	434	487	231	456
144	78	487	318	161	628	411	126	640	488	232	448
145	79	494	326	175	411	412	127	635	489	233	455
146	80	515	328	176	430	413	128	467	490	234	458
147	81	509	329	181	443	416	129	460	491	235	599
148	82	507	330	168	440	417	130	642	493	237	630
150	83	499	331	169	431	419	100	636	494	238	617
151	84	398	332	170	437	420	133	463	495	239	604
152	87	496	333	177	429	421	134	464	496	240	616
158	88	520	334	178	439	423	135	482	497	241	623
161	89	510	335	179	424	424	159	459	499	224	631
170	90	B.M.	336	171	441	425	136	480	501	242	613
174	91	502	337	172	454	428	137	638	502	243	570
181	92	419	338	173	442	432	139	468	503	198	400
183	85	517	339	180	425	434	140	483	504	244	632
186	86	497	342	193	407	439	141	490	505	245	633
195	93	473	343	194	594	442	142	500	506	246	584
202	94	643/II	344	183	427	443	143	606	507	247	585
204	95	643/III	345	182	418	445	144	607	508	248	569
211	96	643/IV	346	184	396	446	145	622	509	249	586
214	97	643/V	347	185	397	451	146	612	510	250	593
222	101	410	348	197	403	452	147	634	511	217	614
226	104	433	352	186	619	453	148	605	512	218	600
227	105	B.M.	354	187	609	454	149	444	513	219	597
228	106	416	356	188	629	455	150	406	514	220	581
230	109	462	357	189	568	456	151	401	515	221	446
232	107	637	358	190	615	457	152	611	516	222	452
235	111	461	360	191	412	458	153	618	518	223	598
244	98	643/VI	363	192	404	460	154	408	519	258	579
255	99	643/VII	368	174	451	461	155	426	102		481
273	7	643/I	370	200	575	464	156	432	103		472
284	112	484	375	201	620	465	157	428	131		501
286	113	466	379	202	405	467	158	417	132		503
295	114	471	382	209	574	468	205	595	138		474
296	115	476	384	203	610	469	251	420	196		402
297	116	478	387	208	624	475	206	582	199		409
298	117	477	391	210	596	476	207	572	236		445
299	118	469	392	211	576	478	110	470	252		588
300	119	479	396	212	575	479	122	639	253		589
302	120	422	397	213	577	480	204	571	254		590
303	121	421	398	214	580	481	225	621	255		591
304	160	399	399	215	578	482	226	447	256		592
307	166	436	400	216	602	483	227	450	257		587
308	165	438	402	108	475	484	228	449	259		601

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω πινάκων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πινάκων, ὁ ὑπ' ἀριθ. I δηλοῖ τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῶν νέων ἐτικεττῶν τεθέντων ἀριθμῶν πρὸς τοὺς παλαιούς τῶν ἔσω ἐτικεττῶν καὶ τοὺς ἐντὸς τοῦ κώδικος γραφομένους, ἐνῶ ἀντιστρόφως ὁ πίναξ II δεικνύει τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν παλαιῶν τούτων ἀριθμῶν πρὸς τοὺς τῶν νέων ἐτικεττῶν.

Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πίνακας, ἰδίως ὁμοῦς εἰς τὸν πίνακα II, γίνεται ἐμφανῆς ἡ παράλειψις πλείστων ἀριθμῶν τῆς παλαιᾶς ἀριθμῆσεως, ὑπάρχουν ὁμοῦς καὶ τινες λεπτομέρειαι ἄξια ἰδιαίτερας προσοχῆς.

Ἐν πρώτοις καὶ εἰς τοὺς δύο πίνακας παρατηρεῖται ὅτι τὰ χφφ. ἔχουσι διαιρεθῆ εἰς περγαμηνὰ καὶ χαρτῶα καὶ καταταχθῆ χωριστά: ἀριθ. 1-99 ἐν πίνακι I (88 κώδ. + 4 Βυζ. Μουσείου + 7 σπαράγματα) καὶ ἀριθ. 1-214, 244-273 ἐν πίνακι II (τὰ τελευταῖα = σπαράγματα). Ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστῳ πίνακι ὑπάρχουσιν ἀξιοσημειώτα:

Ἐ ν π ί ν α κ ι I. Ἡ ἀντιστοιχία τῶν δύο ἀριθμῆσεων δὲν βαίνει κανονικῶς ὡς θ' ἀνεμένε τις: ἀριθ. 7:273· 8, 9:66, 68· 22:69. Δὲν στερεῖται ἴσως σημασίας ὅτι ὁ ἀριθ. 7:273 εἶναι σπάραγμα, οἱ δὲ λοιποὶ, ἀσφαλῶς οἱ δύο πρώτοι, πιθανῶς ὁ τρίτος, προέρχονται ἐκ Κοσινίτσης. Ἐξακολουθοῦν περαιτέρω σποραδικαὶ ἀνωμαλῖαι μὴ δυνάμεναι νὰ ἐρμηνευθῶσιν. Ἀξιοσημεῖωτος ἰδίᾳ εἶναι ἡ μεγάλη ἀνωμαλία ἐν ἀριθ. 122-159, ὅπου γίνεται ἄλμα 100 περίπου ἀριθμῶν συμπληρούμενον κατωτέρω. Περὶ τῶν κωδίκων, οἵτινες φέρουσιν ἕνα μόνον ἀριθμόν, βλ. κατωτέρω.

Ἐ ν π ί ν α κ ι II οἱ ἀριθμοὶ τῆς παλαιᾶς ἀριθμῆσεως προχωροῦν μετὰ κανονικῶν χασμάτων. Ἀξιοὶ ἰδιαίτερας προσοχῆς εἶναι οἱ 15 ἀριθμοὶ τοῦ τέλους. Φέρουσιν ἅπαντες μίαν μόνον ἐτικέτταν, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ δὲ τοῦ κώδικος ἐπαναλαμβάνεται ὁ ἀριθμὸς τῆς ἐτικέττας ταύτης διὰ μελάνης ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς (ἥτις δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ ἢ σημειοῦσα τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμόν εἰς τοὺς ἄλλους κώδικας), προτασσομένου τοῦ σημ. N^ο (οὐχὶ δὲ B^ρ ὡς εἰς τοὺς λοιπούς). (Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ μόνον ὁ ἀριθ. 131). Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι σχεδὸν ὅλοι οἱ 15 αὐτοὶ κώδικες εἶναι μεταγενέστεροι καὶ ἀσήμαντοι (ἰδίως 252-256), δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι οἱ κώδικες ἐτέθησαν μεταγενεστέρως εἰς ἀντικατάστασιν ἄλλων ἀξιολογωτέρων, ἥτοι μετὰ τὴν νέαν ἀρίθμησιν τῶν 259 ἀριθμῶν. Ἡ αὐτὴ ἐξήγησις ἀρμόζει καὶ διὰ τινὰς ἄλλας ἀνωμαλίας, ὡς π.χ. τοῦ ἀρ. 7:273 (σπάραγμα), μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνταῦθα ἡ ἀντικατάστασις ἐγένετο δι' ἡριθμημένου κώδικος (ἐκ τῶν τελευταίων ἀριθμῶν).

*

* *

ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΗ

Πρὸς τὸν κύριον Δ. Α. Ζακυθινὸν

ἀκαδημαϊκόν,

Ἐπίτιμον Πρόεδρον τῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς ΝΑ. Εὐρώπης

Ἀθήνας

Ἐ π ὄ μ ν η μ α

Λίνου Πολίτη,

ὀμοτίμου καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

π ε ρ ἰ

τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Μονῆς Κοσινίτσας

Κύριε συνάδελφε,

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οἱ Βούλγαροι, καταλαβόντες τῷ 1916 τὴν Ἀ. Μακεδονίαν, συναπεκόμισαν καὶ τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ τοὺς χειρογράφους κώδικας τῶν μονῶν τοῦ Τιμίου Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας καὶ τῆς Κοσινίτσας (ἢ Εἰκοσιφοινίσσης) παρὰ τὴν Δράμαν, τὰ ὅποια, μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου, δυνάμει τοῦ ἄρθρου 126 τῆς συνθήκης τοῦ Neuilly (1919) ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸ ἔτος 1923 ὁ ἀείμνηστος Γεώργιος Σωτηρίου μετέβη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς Σόφιαν, καὶ παρέλαβε 259 ἐν ὄλῳ κώδικας, προερχομένους ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω μονῶν, οἱ ὅποιοι, παραληφθέντες τὴν 31 Μαρτίου 1923 ὑπὸ Ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν καθηγητῶν Σ. Β. Κουγέα, Κ. Κουρουνιώτου, Στ. Κυριακίδου καὶ Γ. Σωτηρίου, κατετέθησαν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑλλάδος (ἔπου φέρουν σήμερον τοὺς ἀριθμοὺς 2396-2643), πλὴν πέντε εἰκονογραφημένων, ἀποτεθέντων εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν.

Οἱ 259 ὅμως οὔτοι κώδικες πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ ν' ἀντιπροσωπεύουν τὸ σύνολον τῶν ὄσων περιελάμβανον αἱ δύο μακεδονικαὶ μοναί. Ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μας Σωκράτης Κουγέας, διατελέσας, ὡς γνωστόν, τιμητικῶς Διευθυντῆς τοῦ Τμήματος Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἀπὸ τοῦ 1924 μέχρι τοῦ θανάτου του, βοηθούμενος εἰς τοῦτο καὶ ἀπὸ πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ πολὺς Α. Ehrhard, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐγώ, διορισθεὶς Ἐπιμελητῆς τοῦ Τμήματος τῷ 1929, ἠσχολήθημεν μὲ τὸ νὰ ταυτίσωμεν τὰ παραδοθέντα χφφ καὶ νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μὴ παραδοθέντων. (Βλ. Σ. Β. Κουγέα, *BNJ* 5, 1926, 198, καὶ Α. Πολίτην, *Ἑλληνικά* 4, 1931, 523-6). Πρὸς τοῦτο ἐστηρίχθημεν εἰς τοὺς δημοσιευμένους καταλόγους τῶν χειρογράφων τῶν δύο μονῶν, διὰ μὲν τὰ χφφ τοῦ Προδρόμου Σερρών εἰς τὸν τοῦ Π. Παπαγεωργίου (*Byz. Zeitschr.*, 1894) καὶ τοῦ Χριστοφόρου ἱερομ. Δημητριάδου (*Νέος Ποιμὴν*, 1920-22), διὰ δὲ τὰ χφφ τῆς Κοσινίτσας εἰς τὸν, δυστυχῶς οὐχὶ πλήρη, κατάλογον τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμῆως (*Ἑλλ. φιλολ. Σύλλ. Κπόλεως*, 1886). (Περισσότερας πληροφορίας περὶ τῶν χφφ

τῶν δύο μονῶν βλ. σήμερον εἰς τὸ γνωστὸν *Répertoire* τοῦ M. Richard ὑπὸ τοῦς ἀρ. 762-766 διὰ τὰς Σέρρας, καὶ 325-328 διὰ τὴν Δράμαν).

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διεπιστώσαμεν εἶναι ὅτι τὰ μὲν χφ τῆς μονῆς Προδρόμου Σερρῶν ἐπεστράφησαν ὅλα (ἢ σχεδὸν ὅλα), ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ βεβαιωθέντα μεταξὺ τῶν ἐπιστραφέντων χειρογράφων ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν μονὴν τῆς Κοσινίτσας εἶναι ἐλάχιστα (πιθανῶς 13), οὐχὶ δὲ σημαντικά. Ἄς σημειωθῆ δὲ ὅτι ἡ τελευταία αὕτη μονή, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν περιγραφῶν καὶ ἄλλων τεκμηρίων, εἶχεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς τοῦλάχιστον 430 κώδικας (161 περγαμηνοὺς καὶ 270 χαρτῶους), οἱ πλείστοι τῶν ὁποίων ἦσαν πολυτιμότετοι ἢ καὶ εἰκονογραφημένοι. Περὶ τοῦ θέματος τούτου δὲν παρέλειψε νὰ κάμῃ λόγον ὁ Σ. Β. Κουγέας ἀπευθύνας τὴν 16.2.1931 ἔγγραφον ὑπ' ἀριθ. 84/62 πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον καὶ διεβιβάσθη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Σόφια Πρεσβείαν, χωρὶς νὰ γνωσθῆ ποία ἐγένετο περαιτέρω ἐνέργεια.

Ἐκτοτε, ἐξήκοντα σχεδὸν ἔτη μετὰ τὴν βουλγαρικὴν διαρπαγὴν, τὴν πολῦτιμον συλλογὴν τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Κοσινίτσας καλύπτει ἀνεξιχνίαστον μυστήριον — ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐρωτηματικὰ τῆς βυζαντινολογίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς κωδικολογίας. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κώδικας φαίνεται ὅτι ἐνωρὶς διέρρευσαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ἔχουν διασκορπισθῆ, ἐπισημαίνονται δὲ κατὰ καιροὺς εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς (βλ. Richard, *Répertoire*, σ. 87-88), τὸ μεγαλύτερον ὅμως, ἢ πάντως σημαντικὸν μέρος αὐτῶν εἶναι πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι ἔχει παραμείνει εἰς Σόφιαν, ὅπου εἶδε καὶ ἐμελέτησεν αὐτοὺς ὁ A. Ehrhard τῷ 1918, εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει ὁ M. Richard, ἑ.ἀ. Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι οὐδένα ποτὲ ἔκαμαν λόγον περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Τὸ θέρος τοῦ 1972, μεταβάς εἰς Σόφιαν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ΙΑ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Ὀνοματολογικῶν Ἐπιστημῶν, ἐμελέτησα καὶ τὰς ἐκεῖ συλλογὰς χειρογράφων καὶ προσεπάθησα παραλλήλως ν' ἀνιχνεύσω εἰ δυνατόν καὶ τὴν τύχην τῶν χειρογράφων τῆς Κοσινίτσας. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσω εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι παντοῦ ἔτυχον προθύμου καὶ λίαν εὐγενοῦς ὑποδοχῆς, εἰς δὲ τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην «Κύριλλος καὶ Μεθόδιος» ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσίν μου ὁ ἀνέκδοτος κ. Mango Stojanov (ἐδημοσιεύθη τῷ 1973), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐβοήθησε σημαντικῶς τὴν μελέτην μου. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐνδόμυχον ἐλπίδα μου ν' ἀνεύρω, κρυπτόμενα ἢ μὴ, ἢ νὰ τεθῶ ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν χειρογράφων τῆς μακεδονικῆς μονῆς, ἀπέτυχον δυστυχῶς. Εἶχον ὅμως τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισημάνω δύο σημεία, τὰ ὁποῖα παρέχουν ἀσφαλεῖς, νομίζω, ἐνδείξεις διὰ τὴν ὑπαρξίν χειρογράφων ἐκ Κοσινίτσας εἰς Σόφιαν.

α) Τὸ ὑπ' ἀριθ. 25 χφ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Σόφιας (βλ. σήμερον Κατάλογον Stojanov, σ. 39-40), Μηναιῖον Φεβρουαρίου, 14ου αἰῶνος, διεπίστωσα εὐθὺς ἀμέσως ὅτι ἔχει γραφῆ ἀπὸ τὸν βιβλιογράφον τῆς σερβίδος βασιλείας

Ἑλένης-Ἐλισάβετ, τῆς χήρας τοῦ Στεφάνου Δουσάν, θέμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσα μίαν τῶν πρώτων παλαιογραφικῶν μου ἐργασιῶν (βλ. *Byzantinoslavica* 2, 1930, 288-304). Ἄλλὰ σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ πιστοποίησις ὅτι πρὸς τὸ τέλος τοῦ χφ (φ. 151^ν) ὑπάρχει σημεῖωμα τοῦ μητροπολίτου Σερρών Γενναδίου (16ος αἰ.), ὁ ὁποῖος μαζί με δύο ἄλλα Μηναῖα ἀφιερώνει τὸν κώδικα *τῇ Παναγίᾳ μου τῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ μονῇ αὐτῆς τῇ Κοσινίτζῃ* (τὸ σημεῖωμα δημοσιεύεται καὶ παρὰ Stojanov, ἔ.ἀ.). Τὰ τρία αὐτὰ μνηαῖα ὑπῆρχον πράγματι εἰς τὴν μονὴν τῆς Κοσινίτσας, ὅπου τὰ εἶχεν εὐλαβῶς ἀφιερῶσει ὁ μητροπολίτης Γεννάδιος, καὶ περιγράφονται εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως (σ. 29) ὑπὸ τοὺς ἀρ. 95, 101 καὶ 106. Ὁ κώδιξ τῆς Σόφιας ἀρ. 25 προέρχεται ἐπομένως ἀναμφισβητήτως ἀπὸ τὴν Κοσινίτσαν. Ὅτι δὲ περιλαμβάνετο μεταξὺ τῶν ἀφαιρεθέντων τῷ 1916, πιστοποιεῖται ἐπιπροσθέτως καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὸ πρῶτον φύλλον ὑπάρχει διὰ κυανῆς μολυβδίδος ἡ ἐνδείξις Br 301 (= ἀρ. 301), παρομοίας δὲ ἀκριβῶς ἐνδείξεις φέρουν καὶ τὰ χφφ τὰ παραδοθέντα εἰς τὸν Γ. Σωτηρίου (ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς ἐλλείπει, ὡς ἐπιστοποίησα εἰς Ἀθήνας, τὸ φέρον τὸν ἀριθμὸν 301).

β) Εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Σόφιας σημαντικὴν βοήθειαν μοῦ παρέσχεν καὶ ὁ Βούλγαρος φιλόλογος κ. Hristo Kodon, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἔχει ἐκδώσει τὸ ποίημα τοῦ Γρ. (= Σταυρίδη-) Parliĉev, «Ὁ Σκεντέρμπεης» (Σόφια 1967). Οὗτος μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸν βοηθήσω εἰς τὴν ἀνάγνωσιν δυσζυμβλήτου ἱστορικοῦ σημειώματος, ἀναγεγραμμένου εἰς φύλλον κάποιου χειρογράφου, τοῦ ὁποῖου μοῦ ἐπέδειξε φωτογραφίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἔκαμα λίαν προθύμως. Ἐπρόκειτο περὶ ἐνθυμήσεως μνημονευούσης τὴν συνθήκην εἰρήνης μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου καὶ τοῦ Σουλτάνου Μουράτ Β' τῷ 1449. Πλὴν τοῦ σημειώματος αὐτοῦ, τὸ φύλλον περιεῖχε καὶ σπάνιον ἀλφάβητον κρυπτογραφικόν, ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον. Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου εἰς Ἑλλάδα καὶ μελετῶν τὴν περιγραφὴν τῶν κωδίκων τῆς Κοσινίτσας ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, διεπίστωσα ἔκπληκτος ὅτι τὸ σημεῖωμα, τοῦ ὁποῖου εἶδον τὴν φωτογραφίαν εἰς Σόφιαν, εἶχε δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν Παπαδόπουλο Κεραμέα (ἔ.ἀ. σ. 30), περιείχετο δὲ εἰς τὸν κώδικα ἀρ. 56, φ. 239^ν, τῆς Κοσινίτσας. Ἐν τέλει μάλιστα ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς δηλώνει ὅτι περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου σημειώματος θὰ πραγματευθῆ ἐν ἰδιαιτέρᾳ διατριβῇ (πρᾶγμα ποὺ δὲν γνωρίζω ἂν ἔπραξε). Ἄρα καὶ τὸ φύλλον τὸ ὁποῖον ἐμελέτα ὁ κ. Kodon, προέρχεται καὶ αὐτὸ ἀπὸ χειρόγραφον τῆς Κοσινίτσας. Ἐγραψα εὐθὺς ἀμέσως εἰς τὸν κ. Kodon παρακαλῶν αὐτὸν νὰ μοῦ δώσῃ πληροφορίας περὶ τοῦ χειρογράφου ποὺ περιεῖχε τὸ σημεῖωμα, προφασίζόμενος ὅτι ἐνδιαφερόμην διὰ τὸ κρυπτογραφικόν ἀλφάβητον. Ἄλλ' οὗτος, μολοντί καὶ ἐκ δευτέρου παρακληθείς, δὲν μοῦ ἀπήντησε.

Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, ἰδιαιτέρως δὲ τὸ δεύτερον, οὐδεμίαν νομίζω ἀφήνουν ἀμφιβολίαν, ὅτι πράγματι χειρόγραφα τῆς Κοσινίτσας εὐρίσκονται εἰς Σόφιαν,

καὶ δὴ εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην. Ἐξ ὄνουχος τὸν λέοντα. Τὰ δύο, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι τὰ μόνα προερχόμενα ἀπὸ τὴν Κοσινίτσα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, τίς οἶδε κατὰ ποῖον τρόπον ἀποχωρισθὲν τῶν ἄλλων καὶ μὴ ἀναγνωρισθείσης τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ προελεύσεως, κατετάγη «νομιμοφρόνως» μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης. Ἄλλὰ τὸ δεύτερον, τὸ ὁποῖον ὅλως συμπτωματικῶς περιέπεσε εἰς τὴν ἀντίληψίν μου, ἀποδεικνύει ὅτι χφφ τῆς Κοσινίτσας ὄχι μόνον ὑπάρχουν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ὑπαρξίς τους ἀποκρύπτεται ἠθελημένως. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ περιγραφή αὐτῶν ἔχει ἀνατεθῆ ἀκριβῶς εἰς τὸν κ. Kodon, τοῦτο δὲ μοῦ ἐπεβεβαιώθη καὶ ἐξ ἄλλων λίαν σοβαρῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ μὴν κατονομάσω ἀκόμη.

*

Κατόπιν τῆς οὕτω βεβαιωθείσης ὑπάρξεως χειρογράφων τῆς Κοσινίτσας εἰς τὴν Σόφιαν, παρὰ τὴν ρητὴν ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Neuilly ἀπορρέουσιν ὑποχρεώσεις τῶν Βουλγάρων νὰ τὰ ἐπιστρέψουν, ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ στάσις τῆς Ἑλλάδος, τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰδικώτερον; Ἡ ἐπισήμωσις καὶ διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ διεκδίκησις τῶν πολυτίμων αὐτῶν κειμηλίων οὐδὲν, φοβοῦμαι, θὰ ἔχη ἀποτέλεσμα. Ἄφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἀπόκρυψις τῶν σημαντικωτάτων τούτων χειρογράφων καὶ ἡ γινομένη οὕτω παρακώλυσις τῆς ἐλευθέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης εἶναι πρᾶξις ρητῶς παραβιάζουσα τὴν διεθνή ἐπιστημονικὴν δεοντολογίαν. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς νομίζω ὅτι τὸ θέμα πρέπει καὶ δύναται νὰ λυθῆ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς διεθνούς ἐπιστημονικῆς συνεργασίας, εἰδικώτερον δὲ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς στενοτέρας συνεργασίας καὶ τῶν μορφωτικῶν ἀνταλλαγῶν μεταξὺ τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν, κατάλληλον δὲ ἀφορμὴν παρέχει πρὸς τοῦτο τὸ Γ' Διεθνὲς Συνέδριον Σπουδῶν τῆς ΝΑ. Εὐρώπης, τὸ ὁποῖον θὰ συνέλθῃ κατὰ τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον εἰς Βουκουρέστιον.

Οἱ Βούλγαροι ἔχουν δεῖξει ποικιλοτρόπως τὴν ἐπιθυμίαν των νὰ διασπάρουν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπομόνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον καταδικάσει ἑαυτοὺς κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ νὰ ἐπιδείξουν πνεῦμα συνεργασίας μετὰ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν καὶ ἰδιαίτερος τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Λεπτὸς χειρισμὸς τοῦ θέματος ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς θὰ ἡδύνατο, πιθανῶς, νὰ ἐπιφέρῃ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Ἀγαθὴν δὲ σύμπτωσιν ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ δεύτερος ἐπὶ τιμῇ πρόεδρος τοῦ Γραφείου τῆς Διεθνούς Ἐπιτροπῆς τῶν Σπουδῶν τῆς ΝΑ. Εὐρώπης εἶναι ὁ Βούλγαρος ἀκαδημαϊκὸς καὶ διαπρεπὴς ἐπιστήμων κ. Βλαδίμηρος Georgiev. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ἀναμφισβήτητον βουλγαρικὴν ἐν προκειμένῳ κακοπιστίαν, ἡ Ἑλλάς, δίδουσα, ὡς καὶ ἄλλοτε, δεῖγμα πνεύματος συνδιαλλαγῆς, καὶ θέτουσα τὸ διεθνὲς ἐπιστημονικὸν συμφέρον ὑπεράνω τοῦ στενωῶς νοουμένου ἔθνικοῦ, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ τὴν γενναίαν χειρονομίαν, καὶ νὰ δηλώσῃ ὅτι τὸ θέμα δὲν εἶναι κυρίως θέμα ἐπιστροφῆς τῶν χειρογράφων, ἀλλὰ μία σαφὴς δήλωσις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν καὶ τοῦ τόπου ὅπου εὐρίσκονται, ὡς καὶ ἡ παροχὴ πρὸς τοὺς

ἐπιστήμονας τῆς δυνατότητος νὰ τὰ μελετήσουν — ἀφοῦ βεβαίως προηγουμένως περιγραφοῦν ὑπὸ τῶν βουλγάρων ἐπιστημόνων ποὺ θὰ ἤθελαν ν' ἀναλάβουν τοῦτο. "Ἄς μείνουν τὰ χφφ εἰς τὴν Σόφιαν (μαρτύρια ἄλλωστε τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος): ἔχει ἡ Ἑλλάς πλοῦτον μέγαν πολυτίμων χειρογράφων εἰς πᾶσαν γωνίαν αὐτῆς. Θὰ δεχθῆ εὐχαρίστως νὰ στερηθῆ τὰ δικαιωματικῶς ἀνήκοντα εἰς αὐτὴν χειρόγραφα, προκειμένου νὰ τεθοῦν αὐτὰ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἐλευθέρας διεθνοῦς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας.

Καὶ διὰ νὰ μὴ θεωρηθῆ ἡ ἄποψις αὕτη (ἐξ ἡμετέρας ἰδίως πλευρᾶς) ὡς ὑπερβολικὰ ἰδεαλιστικὴ ἢ καὶ «ρωμαντικὴ», ἃς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσω ὅτι τὸ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα τῶν ἐξήκοντα ἐτῶν δικαιολογεῖ, ἴσως, μίαν τοιαύτην «παραγραφὴν». "Ἄλλωστε ἡ Ἑλλάς, δεχθεῖσα ἄνευ τινὸς διαμαρτυρίας τὰ παραδοθέντα τῷ 1923 χφφ, καὶ μὴ ἀνακινήσασα ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὸ ζήτημα, ὑπέχει καὶ αὐτὴ μέρος τῆς εὐθύνης.

Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, τὸ ζήτημα θὰ εἶναι δυνατὸν ν' ἀνακινήθῃ καὶ ὅτι θὰ εὖρη τὴν ἐμπρέπουσαν λύσιν,

διατελῶ, κύριε συνάδελφε,
μετὰ πάσης τιμῆς

Λίνος Πολίτης